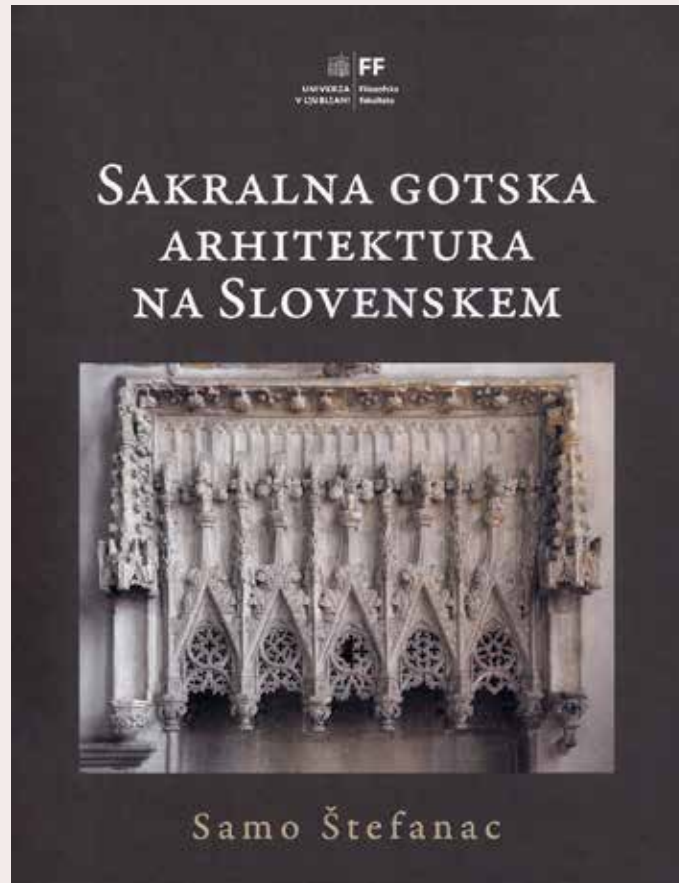

Krešimir Karlo

Nova svodna konstrukcija – sinteza Same Štefanca o slovenskoj gotičkoj arhitekturi

SAMO ŠTEFANAC, *Sakralna gotska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2025., 256 str.

ISBN 978-961-297-525-8

Sinteza Same Štefanca koja razlaže izgradnju gotičkih crkava na području Slovenije ambiciozno je zamišljena monografija koja se uspješno nosi s većinom problema koji se neizostavno javljaju pri tumačenju jednog stilskog razdoblja u graditeljstvu od samih početaka do njegova smiraja. Prema tome, riječ je o nasljedniku velikih monografija o srednjovjekovnoj arhitekturi u Sloveniji 20. stoljeća, poput Zadnikarove *Romanske arhitekture na Slovenskem* (Ljubljana, 1959.) ili Komeljeve *Gotske arhitekture na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora* (Ljubljana, 1973.). Pisanje sinteze umjetničkog razdoblja ili stila usporedivo je s intelektualnim naporom skladanja simfonije ili opere; dakle, osim poznavanja materije i svih istraživačkih problema za uspjeh je nužno pažljivo doziranje tempa, odnosno precizno valoriziranje brojnih podtema i sastavnica koje će rezultirati željenom i argumentiranom cjelinom. U toj je nakani *Sakralna gotska arhitektura na Slovenskem* uspješnica. Zadaća je ispunjenja spojem dvaju alata, prvim koji kronološki prati gotiku u srednjoj Europi i Sloveniji od prvih pojava do vremena kada elementi gotičkog stila postaju tradicijska arhitektura čija rješenja ostaju i na novogradnjama stilova koji će ga naslijediti. Takav kronološko-povijesni narativ potom je opremljen studijama slučaja koje će poslužiti kako bi se na mikrorazini objasnila pojedina graditeljska rješenja i njihov širi utjecaj. To će se primijeniti od žičke kartuzije, preko primjera visoke gotike do uspostave *Saalkirche* u 16. stoljeću.

Na području Slovenije nalazi se oko šest stotina crkava koje su u jednoj od svojih graditeljskih faza imale gotički sloj, čime je stvoren temeljni korpus povijesti graditeljstva, odnosno definirajući moment slovenske kulturne i graditeljske baštine; dapače, u tom se razdoblju upravo gradnjom crkava prvi put oblikuje i slovenski kulturni krajolik. Izgradnja župnih i samostanskih crkava odredit će prostorni razvoj gradova, sela i trgovišta. Gradnja gotičkih crkava u Sloveniji obilježena je dvama osnovnim utjecajima, manjim, vidljivim u slovenskom primorju koje je pod utjecajem gradnje Apeninskog poluotoka, ponajprije Venecije, i ostatka koji pripada srednjoeuropskom kulturnom krugu, odnosno, preciznije rečeno, prekoalpskom kulturnom prostoru.

Pojava gotičkog stila u Sloveniji usko je povezana s pojavom kartuzijanskog reda, kojem štajerski grof Otokar III. 1165. godine osniva kartuziju sv. Ivana Krstitelja, kao prvi dom tog reda nastao unutar granica Svetog Rimskog Carstva. Kao graditelj samostana spominje se brat Ainard, a crkva je posvećena 1190. godine. Štefanac dovodi u pitanje direktan Ainardov graditeljski utjecaj u Žiči jer je spomenut u kontekstu gradnje samostana po čitavoj Europi, stoga je vjerojatno u gradnji sudjelovao u organizacijskom smislu. U 13. stoljeću glavni nositelj razvoja graditeljstva i dalje ostaju redovnici, tako je 1234. godine Bernard Spanheimski sa suprugom Jutom osnovao cistercitski samostan *Fons Sanctae Mariae* kod Kostanjevice u Dolenjskoj. Ovdje se navodi kamena plastika s najbližim analogijama u cistercitskoj crkvi

u Bélapátfalvi, koja se redovito u literaturi uzima i kao analogija hrvatskom materijalu, no po tlocrtu je crkva u Kostanjevici znatno bliža južnoj Austriji (Lilenfeld ili Wiener Neustadt). Njima valja pridodati i teutonski red koji će se sredinom 13. stoljeća nastaniti u Ljubljani. Crkva teutonaca nije sačuvana, no povijesni je izvori opisuju kao građevinu križnog tlocrta, što nisu potvrdila arheološka istraživanja, no zbog sačuvane lunete portala utvrđena je kiparsko-graditeljska radionica s Gornjeg grada koja je djelovala na području Slovenije i Austrije. U 12. i 13. stoljeću gotički se elementi graditeljstva apliciraju kao dekoracija, odnosno ugrađuju se na još uvijek masivni, romanički način gradnje, što je pojava koju će njemačka literatura nazivati *Reduktiongotik*. Također, 13. stoljeće vrijeme je i pojave propovjedničkih radova čije graditeljstvo Štefanac svrstava u istarsku tipologiju crkava propovjedničkih redova, što znači crkvu bez transepta sa svetištem podijeljenim na tri kvadratično zaključene kapele presvođene križno-rebrastim svodom, te navodi četiri primjera datirana između polovice 13. i kasnog 14. stoljeća, crkve sv. Franje i sv. Dominika u Kopru te crkvu u Piranu, kojima pridružuje i franjevačku crkvu u Puli. Crkve propovjedničkih redova u kontinentalnoj Sloveniji, s druge strane, srednjoeuropska su inačica s dugim poligonalno zaključenim svetištem.

Četrnaesto stoljeće u crkvenom graditeljstvu autor naziva razdobljem zatišja. Budući da su 1273. godine dinastičkom promjenom slovenske zemlje pripale dinastiji Habsburg,

a istodobno je izumrla većina lokalnih plemićkih obitelji, područje današnje Slovenije postaje periferija, a to znači smanjenu graditeljsku aktivnost. Toj pojavi pridodaje dvije iznimke u Štajerskoj, Ptuj i Celje. U Ptuju je staro plemstvo preživjelo, a od 1322. godine Celje zadobivaju grofovi Žovneški i tako uzimaju sufiks Celjski. Nakon zatišja u 14. stoljeću, od okvirno 1400. godine graditeljska aktivnost doživljava procvat. U drugoj polovici 14. stoljeća se u arhitekturi srednje Europe konačno utvrđuje dvoranska crkva kao vodeća tipološka odrednica zajedno s formiranjem arhitektonskih principa, koji će dovesti do razvoja kasne gotike. To podrazumijeva velike, šiljato zaključene prozorske otvore, naglašenu dekorativnost kamene plastike i novih svodnih sustava koji se obično vežu uz utjecaj graditeljske obitelji Parler od kraja 14. stoljeća popraćen novim dekorativnim elementima, maskeronima i motivima sastavljenima od kružnica (riblji mjehur). Na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće navedeni su se elementi spojili i time označili prelazak srednjoeuropske gotičke arhitekture u svoju kasnu fazu. U zadnjoj četvrtini 14. stoljeća započelo je razdoblje koje će potrajati nekoliko desetljeća, kada je graditeljska aktivnost u Sloveniji bez odgode prihvaćala novitete širega srednjoeuropskog prostora i kada su nastali spomenici koji po stilskim značajkama i kvaliteti ne zaostaju za onima u srednjoeuropskim središtima. Među najstarijim je spomenicima koji pokazuju elemente novog doba zapadna empora ptujske proštenjarske crkve koja je vjerojatno već 70-ih godina 14. stoljeća zamijenila

stariju strukturu. Prva je monumentalna gradnja novog razdoblja kapela Majke Božje Žalosne kod celjske opatije, danas župna crkva sv. Daniela, rezultat donatorske aktivnosti grofova Celjskih koji su u doba gradnje bili na vrhuncu moći.

Razvoj izgradnje gotičkih crkava na području Hrvatske dijeli brojne analogije sa Slovenijom. Od dvostrukog utjecaja Mediterana i srednje Europe, utjecaja cistercita, primjene *Reduktiongotika* sve do pojave parlerijanskih dekorativnih elemenata 15. stoljeća. Naravno, riječ je o prihvaćanju razvoja crkvenog graditeljstva srednje Europe, dok pojedinci poput kartuzijanaca, teutonaca ili majstora Štefana izostaju. Mislim da ponajviše mogućnosti za daljnja istraživanja leži u komparaciji građevinskog korpusa u Hrvatskoj i Sloveniji tijekom 15. stoljeća, odnosno u daljnjem proučavanju pojava koje je Diana Vukičević Samaržija detektirala koncem 15. stoljeća na franjevačkoj crkvi u Remetincu i dekorativnim elementima koje joj pripadaju. Držim kako će *Sakralna gotska arhitektura na Slovenskem* poslužiti svakom istraživaču srednjovjekovne sakralne arhitekture na području kontinentalne Hrvatske. ✕

